

Iskrice Tajne

Josip Sanko Rabar*

Prolog

Ovdje pišem tekst koji sam izbjegavao pisati trideset i pet godina jer sam unaprijed znao da od velike većine neću biti shvaćen. O događajima iz 1970. i 1972. pisao sam samo bilješke da ih ne zaboravim, no svaki dovršeni tekst činio mi se nedostatan da sasvim opiše moje pojedinačno iskustvo, bogato detaljima koje ne mogu sve pohvatati i koje je nemoguće iskazati općenitostima, a da bude uvjerljivo.

Sada prvi put odstupam od toga pravila i pišem sažetak i bit nečega čemu je gotovo nemoguće napisati sažetak i bit. Na to su me naveli aforizmi iz mistike koji su trebali objašnjenje, koji su i sami djelomično pisani dijalektikom i paradoksim. Pošto je i u njima riječ o iskazivanju neiskazivog, sami su me nagnali da se usudim iskazati svoje iskustvo sasvim kratko i sažeto.

Nažalost, moje mistično iskustvo bitno je povezano s mojom psihičkom bolešću, pa ne mogu sasvim odvojiti jedno od drugoga, što je za mnoge dovoljno da ga kompromitira. Mnogi postavljaju dilemu ili mistika ili bolest, a ne shvaćaju unutarnju logiku koja povezuje obje. Razumije se da se one jako razlikuju, o tome nema spora, čak su, dapače, suprotne jedna drugoj, no obje su povezane unutarnjom dijalektikom, jer ih spaja Onaj koji spaja suprotnosti.

Mi ljudi imamo naviku da sve trpamo pod općenitosti i općenitostima tumačimo sve, pa nam izmiče pojedinačni slučaj vjere i njegova paradoksnost. Oni koji su čitali Kierkegaardovu knjigu »Strah i drhtanje« mogu pratiti što pišem o svojoj vjeri. Ja ne kažem da su psihički bolesnici mistici, već samo to da u svemu postoje izuzeci. A u izuzetak je gotovo nemoguće povjerovati.

U mene su strahotno bolno ludilo i mistika povezani; u prvome sam bio kušan, u toj strašnoj paklenoj tami Bog je vrcao milost i vjeru za mene. Bez pakla ludila ne bi bilo ni raja mistike. Vjera mi je darovana u najdubljem mraku. Bez toga najdubljeg mraka, straha i drhtanja ne bi bilo ni kasnijeg svjetla Božje ljubavi. Dapače usuđujem se tvrditi da me upravo tim ludilom Bog izabrao, i da je to potpuno odsustvo milosti bila njegova izvanredna i vrhunska milost. To je paradoks križa. Tko ne razumije paradoks križa, neka ne čita dalje.

Moje neizdrživo ludilo bilo je velik križ i, paradoksalno, velika Božja Ljubav. Psihičke bolesti koje nisu velik križ mogu postati kronične. Samo veliki križ, zbog Božje pravde, traje kratko. Mali se križevi mogu odvući unedogled. Ja u ludilu nisam imao pojma da je to križ, već sam živio pakao. Pakao je bio vječan. Svaka nada u njemu mogla je biti samo protiv svake nade. Tek kada sam u vrućici muke

* Josip Sanko Rabar, književnik, Zagreb.

izustio u sebi: »Ja sam Sotona!«, pala je napolju s neba smirena kiša i bol unutarnje vatre je popustila.

Zanimljivo je da sam već u prvome koanu i satoriju prije prve psihoze, a i kasnije u obje psihoze, doživio intenzivno iskustvo unitarne mistike. Ja sam bio Bog, moj dublji Ja stvarao je svijet, bio sam središte svega, iz mene je sve proizlazilo, stvarao sam malog sebe i malom sebi dodijelio pakao. Još je zanimljivije da nakon toga luđačkog iskustva o unitarnoj mistici nemam nikakvo loše mišljenje, i ona je legitiman mistični put, a ne nekakva demonska klopka, što bi mislio neki shizofrenik ili fundamentalist. Riječ je o mom sasvim individualnom iskustvu.

Moje ludilo prepuno previše intenzivne i neizdržive boli, moja užasna i sasvim nepodnošljiva shizofrenija sastavni je i neizostavni dio izvorne mistike i duboke vjere kojima me Bog obuhvatio. Vjera i mistika crpe svoju snagu iz velikog križa, ukoliko je riječ o velikoj prisilnoj patnji, a ne o bjegovima u ugodu, što je znatno češći slučaj psihičke bolesti. U mom je slučaju velika muka križa odigrala sličnu ulogu kao neizdrživa tamna noć osjetila u mistici Ivana od Križa.

Zato što je ludilo bilo sasvim neizdrživo, nije moglo predugo trajati. Toliko velike nepravde ipak nema na svijetu. Kad je prestala luđačka muka, preostala je prisutnost Boga ljubavi. To ne znači da me Bog nije i dalje pomalo mučio, ali vrlo umjereno; uz mnoge utjehe i Njegovu sveobuhvatnu prisutnost, voden Njegovom pedagoškom rukom, primio sam nauk života i prvi puta u životu duboku prilagodbu stvarnosti.

Bog mi je otkrivao zakone stvarnosti, pojave i ljude kakvi zaista jesu; čitav svijet je postao Njegova vilenjačka škola zbilje, čuda, vjere i mistike. Čistio me od mojih zabluda, loših navika, bjegova i oholosti; nakon onoga sveobuhvatnog subjekt–objekt čudovišta bio sam vrlo podatna glina.

Onaj tko prolazi kroz užasne, bolne i kratke psihoze brzo ozdravi jer je neprilagoden svojoj bolesti. Kronični su joj psihički bolesnici dobro prilagođeni. Moj je slučaj sasvim poseban. U bolnicu sam ušao kao ateist, iz nje izašao kao vjernik. Prema logici psihijatrije ja sam sasvim poludio (što je Bog nego ludost?), jer sam samo tako mogao ozdraviti i zacijeliti.

Na otpustu iz bolnice psihijatar me pitao doživljam li još poruke boga? Ja sam naravno odgovorio: »Ne!« Nisam bio toliko lud da mu odgovorim potvrdno. U meni je ludilo definitivno pobijedilo. Ozdravio sam.

To me podsjeća na priču o luđaku koji je vukao konzervu na uzici. »Je li to tvoj pas?« pitao ga je psihijatar. »Ne, to je konzerva na uzici.« odgovorio je bolesnik. Tek kada se psihijatar udaljio luđak se okrene konzervi i šapne joj: »Gle, Fifi, kako smo ga prevarili!«

Uglavnom su propali oni čija su ludila blaga i polovična — ti će zauvijek ostati ludi. Ozdravit će oni čija su ludila totalna i sasvim neizdrživa. Njima će ludilo ostati zauvijek potpuno neprihvatljiv tuđinac. Sve ili ništa. Tu nema drugog spasa osim ozdravljenja.

Moje strahotno ludilo, moje demonsko čudovište, moj pakao, moj vrug skinuo je masku i ugledao sam lice Djeteta koje se igra na mističnom karnevalu. Nakon križa slijedila je utjeha i pouka. To je bila jedna od doslovnih pouka–situacija koje

sam proživio. Netko je pozvonio na kućna vrata na dan karnevala. Vidio sam masku vruga koja mi je progovorila bezazlenim dječjim glasom. Bilo je to dijete koje je molilo novac.

Kakvo je onda moje iskustvo, shizofrenija ili mistika? To je pogrešna dilema. Shizofrenija je bila sastavni dio mistike, što je, priznajem, rijetka pojava. No ludilo ili droga kao dio mističnog puta česti su u primitivnih plemena i njihovih šamana.

Teško je objasniti svoj neponovljiv individualni slučaj. Svi opći znanstveni pojmovi ne mogu ići mnogo dalje od obične psihoze. Tek bi umjetnost mogla pomoći, tek kakav roman, što zahtijeva odviše vremena i talenta. Ili ova logika mistične paradoksije koju sada pišem.

Kao što sam od demona bio mučen preko svega, sasvim sveobuhvatno, tako mi je u utjehama i pouci Bog govorio preko svega. Svaki prizor, situacija, svaka slučajno napisana ili izgovorena riječ, ako je bila usklađena u konzistentnu logiku našeg općenja, mogla je biti Božja riječ i poruka.

To je trebala biti puka zabluda ludila, a ipak nije bila, što je paradoks. Strašno je teško izreći nešto sasvim individualno. Izvući iz sjećanja dovoljno detaljne opise, a svaka je situacija bila čudo. Potom plesti bogatu nisku čuda. Ili barem naznačiti koliko je u Božjoj prisutnosti i pedagogiji bilo sklada, ljubavi i ljepote.

Najčešće mi je govorio preko drugih ljudi. U psihijatrijskom odjelu bolnice Rebro slučajno sam (Božjom voljom) stavljen u sobu s vjernikom koji je stalno šutio i prebira o kronicu. On nije mogao ustati iz kreveta, ali je neprekidno pokušavao, iz minute u minutu, iz sata u sat, iz dana u dan. To me se snažno dojmilo; makar mi taj čovjek nije progovorio niti riječ, bio je vrlo rječit.

Tome je vjerniku dolazila supruga vjernica i svećenik, pa sam zapodjenuo razgovor s njima. Taj me je svećenik prvi upućivao u tajne vjere i vjerničku praksu. Pošto sam ubrzo trebao izaći iz bolnice, obećao mi je da će me odvesti u zajednicu mladih katolika u blizini, na Jordanovcu. Bio sam student filozofije i sociologije, i ta je zajednica postala moj prvi život u Crkvi.

Kada sam prvi put došao u zajednicu na predavanje patera Fučeka, on je baš počeo govor o Abrahamu. Sve što je pater govorio o njemu, Bog mi je govorio o meni. Riječima patera Fučeka govorio mi je Bog. Strelovito mi je objasnio moju egzistencijalnu situaciju i naš međusobni odnos. I tako dalje i tomu slično.

To je tek nekoliko sitnih detalja višemjesečnoga intenzivnog druženja mene i Boga. Bog mi je, na primjer, govorio i preko ping-ponga koji sam gledao ili igrao: kako svaka optica leti točno onako kako Bog hoće, a nama prepušta neznanje i igru.

Živio sam, disao, radio i igrao se u sveobuhvatnom Bogu. Toliko sam bio obasipan njegovom Ljubavlju da sam bio zaljubljen u njega. Čitavo zbivanje oko mene bilo je njegovo živo čudo i govor. Ono ludilo u početku bila je zaista shizofrena psihoza, a ne zbiljski pakao, no kako se zove ovo ludilo bogata života s Bogom?

Vjera započinje upravo tamo gdje prestaje bezumlje ludila. Vjera započinje smislom, umom, logikom križa i umjetničkim skladom života. Bog mi je svojom Ljubavlju omogućio dublje razumijevanje onog što se zbilo sa mnom. Sve je, čak i proteklo ludilo, dobivalo svoj smisao i razlog.

Vjera je paradoks kao i mistika, no taj je paradoks pun smisla, uma i umjetničkog sklada života. Paradoks je i zato što pojedinca stavlja u neposredni odnos s Bogom. U neponovljivom slučaju nema ničega općeg što bismo mogli razumom lako objasniti. Pa ipak, mistična paradoksija i dijalektika ponešto mogu.

Ja koji sam duboko i sveobuhvatno proživio vragove i pakao ne vjerujem u njih. Bog je u vjeri sve, oni su samo Božje sredstvo. Mogu i ne postojati.

Ako psihička bolest ili neuravnoteženost mogu biti dio svetosti, zašto ne bi mogli biti i dio mistike?

Riječ je o dijalektici vjere i kršćanske mistike, a one ne idu bez suprotnosti, bez križa, suhoće i tame. U mom slučaju čak i ludila.

U prvu sam psihozu upao koanom Paremenidova bitka i iskustvom sličnim satoriju, a krikom molitve sam izašao iz nje. Pakao je prestao kao odrezan nožem. Tada još nisam povjerovao u Boga Ljubavi.

U drugu sam psihozu upao molitvom ateista Bogu: »Bože, pomози mi ako postojiš!« Egzistencijalnim nijemim krikom duboka nezadovoljstva sobom. A iz nje sam tek postupno izašao; umjesto paklene sveobuhvatnosti pojavila se ona Božja, koja je vremenom bljedila kao što su bljedjele moja mistika i vjera.

Neki bi psihijatri sigurno smatrali da iz druge psihoze nisam nikada izašao, pošto sam zauvijek ostao vjernikom, a pomalo, ponekad (sasvim skromno) i mistikom. One mistične sveobuhvatnosti i sveprožimanja nisam doživio od svoje mladosti.

Tako ove mistične aforizme pišem po sjećanju i literaturi. Oboje su, moje iskustvo i erudicija, s godinama prilično narasli. Ovo su tek sitne mrvice sa stola mog iskustva ili sitne iskre lomače na kojoj sam gorio.

Vjera i mistika

U vjeri i mistici možda nešto činimo zbog Boga, u vjeri i mistici Bog sve čini zbog nas.

Kršćanska mistika izvire iz vjere i uvire u vjeru. Ona je poseban slučaj vjere, dubina njene tame i suhoće, vrh njena svjetla i Božje blizine. Ona je poput vjere Božji dar i milost.

Što smo ovisniji o Bogu, neovisniji smo o svijetu, više vezani uz Boga, slobodniji u odnosu na svijet.

I u vjeri i u kršćanskoj mistici inicijativu ima Bog koji nam svašta uzima, nudi žrtvu i odricanje, ali nam pruža i utjehe, radost i snagu da to prihvatimo. Sve nam daje, čak i naše radosno prihvaćanje i naš uporni napor.

Usprkos svim gubicima i odricanju u vjeri se ničega ne odričemo, jer s Bogom kojega dobivamo sve će se ostalo nadodati.

Bog je misterij, strašan i divan, njemu vodi dijalektički put križa i radosti, straha i vjerskog pouzdanja, tamne noći i svjetla ljubavi, nemira i mira.

Vjera je živi paradoks, ona je moć nemoći, mudrost ludosti, snaga slabosti, mir nemira, spokoj nespokoja, neovisnost ovisnosti, sloboda vezanosti, zacjeljenje ra-

njenosti, nezaslužena zasluga, u potpunosti Božji dar, a ipak naš čin, pouzdanje u neizvjesnosti, Božja prisutnost u odsutnosti, mladost u starosti, rođenje u smrti; oslobađajući nas svijeta prilagođuje nas svijetu.

Izvanjsko čudo je neobjašnjiv i rijedak događaj, čudo vjere je snaga slabosti i vječna mladost koja nas čini otvorenim dobročinstvu Oca.

Plivamo u Bogu kao u potpuno čistom i prozirnom moru, vidimo svaku sitnicu na dnu postojanja, samo Boga ne vidimo.

Vjera, to je kao kad roditelj uči svoje dijete plivati, uzmiče unazad samo da bi dijete učinilo što više zamaha. Dijete se ljuti, ali i sve bolje pliva. Tako nas Bog uči podnošenju muke života, stalno nam daje malo utjehe i nade, ali punu utjehu i odsustvo križa čuva za kraj.

Vjerom crpimo snagu iz naših slabosti. Što smo slabiji, bivamo tim jači. Vjera je obrat (revolucija) u postojanju. Nemoguće postaje moguće.

Neprijatelja svladavamo svojom snagom, Boga svojom bespomoćnošću.

Tko vjeruje, taj je mlad. Tko se uvijek najboljem nada, sačuvao je vječnu mladost.

Vjera je bitak, bitak je obrat, obrat je transcendiranje. U strahu i s pouzdanjem, osnova svakoga korjenitog poduhvata, obraćenje u dubini, skok u vječnost.

Samo uzimanjem nismo sigurni u taštinu ili vrijednost uzimanog. Tek odricanjem dobivamo natrag odreknuo ako uistinu vrijedi.

Samo onaj tko sve izgubi može i sve dobiti.

Blagoslovljena je tuga jer će rađati radost, blagoslovljena je muka jer će stvarati užitak, blagoslovljena je tama jer će vrcati svjetlo, blagoslovljen očaj jer će pospješivati vjeru, blagoslovljena sumnja jer će omogućiti znanje, blagoslovljen nemir jer će poticati mir, blagoslovljena ludost jer će se otkriti kao mudrost, blagoslovljena malenost jer će biti priznata kao veličina.

Vjera je nezaslužena zasluga. Na vjeru nas Bog sili ne bi li izdržali očaj, duhovnu tamu ili užasne prijetnje. Izdržavši Boga–čudovište, zaslužujemo Boga–Ljubav. Ali mi i u najsitnijem trenutku ne možemo povjerovati da je Bog zlo čudovište, inače smo propali. Tako ustrajemo u vjeri bez svoje zasluge, a ipak zaslužujemo Ljubav.

Svatko može biti neko vrijeme u korijenu obuzet vjerom ako Bog tako hoće, ali nikoga neće Bog protiv njegove volje učiniti postojanim vjernikom za čitav život. Jer Božja je ljubav bezuvjetna, on nas jednako voli i ako smo slabi vjernici.

Izabranici Boga nisu najbolji ljudi. To su oni najpotrebniji Boga, a da, bar u početku, sami o tome nemaju pojma.

Bog nas izabire tako da svojim prisustvom čitavom našem životu daje cjelinu, smisao i integritet.

Vjera nas oslobađa svijeta i prilagođava svijetu u isti mah. Postajemo više ljudi svijeta prihvaćajući svijet i manje ljudi svijeta, usidreni izvan svijeta. Vjera nas čini ustrajnim i vještima u stvarima svijeta, upravo zato jer nismo ovisnici o njima.

Vjera je dar Boga kojim nam paradoksalno daruje našu vlastitu zaslugu. Onaj koji nam je sve dao, nas i čitav svijet, čini da i mi nešto pridonosimo.

Paradoks može sadržavati više istine od bilo kojeg sustava.

Hegel je filozofiju zaključao u znanje koje je izgledalo kao posljednji filozofem u povijesti, a onda je Kierkegaard otkrio da je vjera kao neponovljiv odnos pojedinca i Boga veća i prvotnija od svakog znanja.

Mnogi pojedinca tretiraju samo kao pripadnika vrste, klase ili organizacije. Automatski mu prišiju odredbe roda i programa. Ostalo ne zapažaju.

Bog od Abrahama čini izuzetak, pojedinca koji je u neposrednom odnosu s Bogom; taj odnos je tanahno individualan i često ga nitko drugi ne može razumjeti.

Abraham je poslušnošću manji i slabiji čovjek jer je umjesto sebe išao ubiti svoga sina, ali je više svet, više otkriva tajnu Sveca.

Veličina sveca nije toliko u njemu samom, koliko u Svecu kojeg ovaj otkriva.

Abraham, Izak i Jakov bili su obični ljudi; neobični postaju tek zbog druženja s Bogom. U tome i jest tajna izabiranja: svakog može Bog odabrati, i tebe.

Bog svoje miljenike ne bira po zaslugi, već po svojoj slobodnoj volji i providnosti.

Vjera je slobodni izbor kojim prihvaćamo osobni odnos s Transcendentnim.

Potrebno je prvo iskusiti da si ugrožen da bi ti trebao Spasitelj.

Strah je preduvjet vjere, ljubavni spokoj njen plod. Strah je početak mudrosti, ljubav je mudrost sama.

Vjera se rađa kao neizvjesni zadatak. Nerijetko kao nada protiv svake nade. Smirivanje velikog straha.

Očajanje može biti prvi korak k dubokoj osobnoj vjeri. Kada gubimo svaki oslonac i preostaje nam samo Bog. Bog nas sili da izaberemo sami sebe i svoj neizvjesni zadatak.

Očajanje nas veže uz Ljubav koja gasi svako očajanje.

Božjom rukom bačeni u ponor, doživjet ćemo istu ruku kao čvrsto tlo na koje možemo stati.

Put je nemir u miru, mir u nemiru.

Vjera je najviša strast jer se njome postiže nemoguće.

Vjerujem u Boga, a vjerujem i da Bog vjeruje u mene.

Vjeruj kao da je sve u milosti, čini kao da je sve u zaslugi.

Bog mi daje sve: i svoju dragocjenu prisutnost i svoju spasonosnu odsutnost, dragocjeno svjetlo očitosti i spasonosnu tamu vjere.

Samo onaj tko je upoznao dubok strah zna što je dubok mir, samo onaj tko se trudio i mučio istinski uživa u plodovima muke, samo onaj tko je doživio odbacivanje od Boga zna da ga Bog nikad nije odbacio.

Kad tama postane svjetlo, patnja radost, a Božja odsutnost prisutnost, tama, patnja i odsutnost otkrivaju svoje pravo i skriveno lice.

Za ljepotu i radost svitanja potrebna je noć.

Veličinu prihvaćanja Božjeg Djeteta u Djevice Marije: »Evo službenice Gospodnje!« iskazuje trenutak velikog straha, muke i paradoksa. Koja bi žena bila toliko ponižena kada se spremala roditi? Tko bi je razumio i tko bi joj povjerovao? Možemo li pojmiti tu osamljenost? Samo čudo ju je moglo spasiti. Ipak, anđeo dolazi Josipu u snu, veliki prezir je čudom izbjegnuto. Može li velika slava bez pri-

jetnje velikog prezira? Postoji netočna izreka da »Bog u istom dahu proklinje onog kojeg blagoslivlja«. Ali je točno da mu često daje veliki križ! Kao što je, uostalom, križ gledati kako ti razapinju sina.

Veličinu sveca ne trebamo gledati po ishodu koji je slavan, već po prijetnji prezira, ili čak stvarnom preziru, kroz koji mnogi sveci u početku prolaze. Koliko je Franjo bio u početku smiješan? Kad bi bili veliki po konačnoj slavi, znači da bi bio velik netko tko čudom dobije na lutriji. Konačna slava jest međutim istinska slava Boga na kojeg svetac svojim životom ukazuje.

Ne vidimo veličinu malenog, centralnost perifernog, slavu prezrenog, blaženost očajnog, nevinost grešnog, mudrost ludog, makar nam Krist jasno govori o tome. Sam bitak je obrat (revolucija) koji Ljubav čini. Ne možemo shvatiti paradokse, ili jednostavno ne vidimo bližnjeg?

Bog uzima da bi dao, traži odricanje da bi što više mogao pružiti, tovari na nas križ kako bi darovao radosti i užitke, uvijek nastoji da nam bude najbolje koliko je god to moguće i koliko mi to želimo.

Mnoge stvari nećemo moći dobiti ako ih se prije toga ne oslobodimo. Čak se i ovisnosti o ljubavi moramo najprije donekle osloboditi, kako bi nam ljubav sazre-
la.

Odricanjem dolazimo do predmeta svojih želja. Koliko se oslobodimo navez-
nosti na neke stvari toliko ćemo ih lakše dobiti. Bog uvijek pazi da nas svojim da-
rovima ne uguši.

Kada izgubiš razum, preostaje ti vjera, kad izgubiš pamćenje, preostaje ti nada, kad izgubiš svaku moć, preostaje ti Njegova ljubav.

U pustinji, u mraku, u svakoj lišenosti, u krik samoće puni se srce Božjom Ljubavlju i nedoglednim bogatstvom njezinih darova.

Najgore je samo uzimati ljubav od drugoga. Prepustimo se darivanju i odreci-
mo se uzimanja, tek će nam se tada i drugi darovati.

Sebično privezan užicima, nesebično odvezan križem.

Pošto se ne možemo potpuno osloboditi neugoda, trebamo naći mir i spokoj u njima.

Kada pravimo red u našoj duši, činimo to vrlo traljavo, kada pustimo Boga da nam to učini, ispada majstorski.

Bog jedini zna kada nam treba velika muka. Odgovornost za male križiće mogu preuzeti i pedagozi, ali teško onome tko drugome trpa veliki križ — bolje da si veže mlinski kamen oko vrata.

Kroz strah i užas kročimo Bogu koji je ljubav i spokoj.

Sveti užas Božje tajne, strah i drhtanje, čisti nas za Ljubav i spokoj.

Dvosjekli je Gospodinov mač, zacjeljuje i teško ranjava.

Nakon toliko užasa, toliko nježnosti.

Božja blizina je Ljubav zaogrnutu u užas. Spokoj je tajna straha, radost tajna svih gubitaka.

Da bi me odvezao od zla, privezao si me uz križ.

Križ nije spasonosan ako nije drugo ime za Božju ljubav.

Koliko straha toliko spokoja, koliko tuge toliko radosti, koliko patnje toliko užitka, sve su to Božji darovi.

Bog mi prilazi, govori u mnogim likovima, noseći mnogobrojne maske. No ni jedan lik nije On, transcendentan i sveobuhvatan.

Sve je Božji govor i Božja slika, Bog može biti jako pričljiv u poplavi riječi što izvire iz Riječi. Jedino Riječ nije izrečena samo riječima već i tijelom i dušom koja šuti. A tada je bila najrječitija.

I umjetnost i vjera egzistencijalni su pojedinčev čin, neponovljiv i originalan. Umjetnost i vjera u ponečem su slični strukturom. Oboje transcendiraju svijet.

Vjera (i umjetnost) koja nije stvaralačka na bilo koji način sahne u svom korijenu.

Vjera (i umjetnost) koja nije snažna strast, već je mlaka, gora je od nevjere.

Imaš li, nemaš. Nemaš li, imaš. Gubiš i dobivaš u istom zamahu.

Poniznošću se uzvisuješ, uzvisivanjem ponizuješ; uzimanjem gubiš, davanjem dobivaš.

Istina umjetnosti i istina vjere jest iskrenost prema Sebi i vlastitom transcendiranju, ona je osobni izbor i rizik, i u isti mah Božji dar.

Genijalnost vjere slična je, ali i drugačija od genijalnosti umjetnosti. Obje zavise o nezaslužnom Božjem daru. Oba genija svoju snagu crpe iz nečega dubljeg od njih samih. Samo što vjera izvorno djeluje u skrivenosti, dok umjetnost samim činom sebe otkriva. Oba genija uživaju konačnost preobraženu beskonačnošću, samo što je za prvoga umjetničko djelo sav svijet i sav život.

Umjetnost koja već desetljećima umire i nikako da umre, već se uvijek iznova rađa iz svoje smrti, baš je poput vjere.

Realnost je nepravedna, a pravda postoji samo u umjetnosti i vjeri, kažu, ali kada se izgubilo vjeru u Božju pravdu u svijetu, ona je počela nestajati iz umjetnosti. Umjetnost je morala iznaći sve složenije, tanahnije i skrivenije oblike pravde koji bi se ipak mogli skrivati u (Božjem) svijetu.

Ako vjernik i nije humorist, ipak može uživati u Božjem humoru. U Boga ima ironije i humora koliko god hoćemo. Kad netko crta karikaturu Boga, što je to nego Božja šala na vlastiti račun? Sva dobroduha ironija i sav topli i humani humor ovoga svijeta od Boga su.

Kao što su grad Pompeji ili grobnica faraona Tutankamona bili izgubljeni za ljude, i upravo su zbog toga jedini potpuno sačuvani dok je ostalo poprilično izgubljeno, tako je u vjeri izgubljeno dobiveno, nestalo je sačuvano, razdano je skupljeno.

Bog nije predmet vjere, Bog je njezin činitelj.

Iz mističnog iskustva izvire religija; dapače, tek nakon njega slijedi kršćanska vjera. Tek s gubitkom iskustva i očitosti počinje vjera. Velikani iskustva druženja s Bogom, kao što su Abraham ili Ivan od Križa, oni kojima je Bog bio blizak i sasvim očit, morali su proći kroz strašne kušnje vjere — tako su ujedno i velikani vjere. Abraham je samo ludom i paradoksalnom vjerom dočekao sina u dubokoj starosti, Ivan od Križa morao je vjerom izdržati bolnu tamnu noć odsustva Boga. Vrhunac veličine, apsurdna i ludost vjere je Abrahamova spremnost da žrtvuje sina

Izaka. Kada nam je Bog sasvim očit, jasan, uman i prisutan, to ne znači da nam neće trebati nikakva vjera, već naprotiv, znači da će nam ponekad trebati u najvećoj mjeri. U protivnom, je li se zaista radilo o Božjoj ljubavi, prisutnosti, očitosti, jasnosti i istinskoj umnosti?

Mrvice s mističnog puta

To što nastajem iz trena u tren, ni iz čega prelazim u postojanje, to što udišem i izdišem, to što u meni kola krv i plovi moja misao, sve je to Stvoriteljeva ljubav.

Moj mali ja uronjen je u sveobuhvatni Ti. Ti si iza svega, čak iza moga malog ja.

Bog nam je previše blizu da bismo ga vidjeli.

Ja sam kap, Ti si Ocean. Jesmo i nismo Jedno. Jesmo i nismo dvoje.

Mistika rađa poeziju, mistika je ubija.

Ako se Bog i ne igra kocke, igra se svega drugog.

Sve je igra Boga, čak i igra kocke.

Bog je više nešto od bilo čega, više ti sam od bilo koga drugog, više ja sam od mene samog.

Tek u noći križa nevidljivo nas obasjava pravo svjetlo milosti; kad mislimo da nam je Bog najdalji, upravo tada nam je najbliži. Kada mislimo da nas najviše upropaštava, tada nas najviše spašava.

Upravo zato što je Bog izostao, neizostavno će doći. Zato jer nas je ostavio na suhom, zalit će nas vodom milosti. Jer nas je ranio, zacijelit će nas. Bog je pravedan. Ne čini jedno bez drugog.

Najblagotvorniji nam je Bog kada nam čini prividno zlo. Tada nas lišava neke loše navike ili mane.

Što nam više uzme, više će nam dati.

Uzeo si mi, Bože, pa si mi ponovo uzeo, pa još jednom uzeo, dok nisam shvatio da su to sve suvišne stvari.

Uzeo si mi jednu stvar, Bože, smatrao sam te razbojnikom, uzeo si mi drugu suvišnu, smatrao sam te pljačkašem, uzeo si mi i treću na koju sam navezan, počeo sam te smatrati osloboditeljem.

Tek kada nas lišiš neke stvari, Bože, shvatimo koliko nam je bila suvišna.

Tek kada nas lišiš nekoga bližnjeg, Bože, shvaćamo koliko nam je važan.

Koliko iz naše duše isprazni suvišnih stvari, toliko Bog može u nju ući. Ali On ne želi to činiti protiv naše volje.

Askezom i trpnjom praznimo svoju dušu od navezanosti i suvišnosti, molitvom i njegovom mističnom Ljubavlju punimo je Bogom.

Bog nam je žuč i med, sreća i nevolja, on u našoj krvi teče, sve nam je dao.

Jedna od razlika između ludila i mistike razlika je između razaranja i zacjeljivanja. Ali Onaj tko razara jednak je Onom tko zacjeljuje. Onaj tko je Pravda i Ljubav sama ne može ranjavati, a da nas potom ne zacjeljuje.

Kada nas zacjeljuje, Bog nam je blizak, kada nas razara, još nam je bliži, samo mi to ne znamo.

Između ludila i genijalnosti mala je razdaljina. Sadašnji luđak sutrašnji je genij. Između halucinacije i vizije često je vrlo tanahna razlika.

Samo iz potpunog ludila, sasvim neizdrživog i neprihvatljivog, moguć je spas. Blago i ne odviše bolno ludilo kojem se prilagođujemo naša je propast. Ludilo potpun tudinac mnogo je manje opasno od ludila tobožnjeg prijatelja.

Božju ljubav dobivaju samo oni koji znaju da je nisu vrijedni. Bog nas ne želi napastovati našom ohološću, premda su iz Božjeg kuta gledanja svi vrijedni njegove Ljubavi.

Dobivši Darovatelja, ne gubimo darove, već dobivamo Izvor svih tih darova. Doživljaj je gubitka mnogih stvari nužan za doživljaj dobitka Boga, no zapravo ne gubimo ništa: Bog nam daruje čitav svijet.

Neki su postali mistici jer su bili ustrajni, drugi jer im je nedostajala ustrajnost.

Mistika je put do Boga, do sebe samoga, do bližnjih, do čitavog svijeta i života. U mistici se gubi sve da bi se dobilo sve. Gubimo izvor svega i dobivamo ga, s time dobivamo i sve.

Augustin se možda vara. Moguće je staviti more u malu lokvu vode. Nije dođuše cijelo more unutra, ali je to ipak more u malom. Tako po analogiji shvaćamo ili čak živimo Boga.

Naša je ljudska ljubav vrlo nesavršena, pa ipak se Stvoritelj ponosi svojim djelom i voli ga svojom savršenom ljubavlju.

Kao što se Sunce zrcali u milijardama odbljesaka na površini mora, tako Bog stvara milijarde ljudi.

Sve je slika Boga: cvijet, naranča, oblutak, more... Već što nam padne na pamet. Iznad svega je čovjek slika Boga. Istaknuta, uzorna i duboka slika onoga što Bog jest.

Sve je slika Boga: puž, travka, gušter, planina, Sunce... Ali, najviše od svega čovjek.

Svaka je riječ riječ o slici, samo je Riječ riječ o izvoru svih slika.

Sve je stvoreno po Pjesmi koju zovemo Riječ. Sve je stvorio Otac po Pjesmi u Ljubavi. U svemu što postoji skriva se Pjesma.

Sve je ogledalo, sve su igračke Boga. U igri zrcaljenja koja stvara svijet.

Bog je čovjeku najbliži i najdalji, najunutarniji i najizvanjskiji, najovostraniji i najonostraniji, uvijek apsolutan.

Nikad dovoljno povjerenja, nikad dovoljno preispitivanja. Uvijek nam nedostaje i mistike i kritičnosti.

Nije točno da je Bog nevidljiv niti je točno da Bog šuti; točno je da smo u odnosu na njega slijepi i gluhi.

Znanstvenik dokazuje, filozof umuje, pjesnik pjeva, mistik šuti.

Razum počiva na logici, um na dijalektici, poezija na simbolici, mistika na paradoksalnoj šutnji. Ali proslavljeni mistici su očito progovorili: paradoksima, simbolikom, dijalektikom, pa čak i logikom.

Znanstvenik dokazuje, filozof razmišlja, pjesnik pjeva, mistik jest.

Brbljati o mistici znači nemati pojma o njoj.

Mistika nije nešto, nije čak ni Netko, ona je s one strane svega.

Ako je mistika išta, onda je Netko.

Mistika nije ovo ili ono, ona je sve i ništa, i s one strane svega i ničega.

Kažu »mistika«, a misle na misticizam, čudesno, fantastično, neshvatljivo, bizarno, ludo, halucinantno, zagonetno, neobjašnjivo... 99, 999 posto uporabe riječi »mistika« je pogrešno.

»Ljubav«, »mistika« i »revolucija« tri su najviše zloupotrebjavane riječi na svijetu.

Bog je gorući grm koji ne izgara, more u koje utječu sve rijeke, pjesma bez kraja, vječni spokoj.

Bog je konačno određeno i put bez kraja, živa vatra i bistra voda, bezdno pod nogama i nebo otvoreno, sve i ništa, ovostran i potpuno onostran.

Rijeke teku u more, dok more teče samo u sebi.

Uvjeti se uvijek mijenjaju. Ljudi stradavaju jer u promijenjenim uvjetima ne mijenjaju ponašanje. To je stvar inteligencije, ali i kreativnosti. Kršćanstvo shvatiti kreativno znači shvatiti ga u različitim uvjetima.

Religiozan čovjek je onaj tko je otvoren glasu Iskona, tko osluškuje i sluša. Zaista čuti znači činiti.

Istina mistike nije u skrivanju, već u otkrivanju Tajne. Mutno jezero skriva sve, sasvim prozirno jezero otkriva svoje dno.

Bog se igra skrivača sa svojom djecom.

Čista nas voda čisti, prljava nas prlja. Čista voda gasi žeđ, slana žeđ pospješuje. Je li sama voda kriva? (Je li krivnja u vjeri, mistici i religiji?)

Bog je meni unutrašnjiji od mene samog i izvanjskiji od čitava svijeta.

U sveobuhvatna Boga sve može biti Božja riječ upućena čovjeku.

Bog nam daruje svjetlost i tamu, radost i patnju, svoju prisutnost i svoju odsutnost, svoju očitost i pouzdanje vjere. Sve nam može biti na spas, sve našem životu daruje ljepotu.

Premda je stvoreni svijet pretežito dobar i samo dijelom loš, duboko u nama ključa eros prema nadsvijetu. I baš kada svijet daje sve najbolje od sebe, postajemo svjesni njegove nedostatnosti.

Čitav svemir i sve u njemu žudi za Bogom. Svijet žudi za nadsvijetom. Čak i ateisti žude za nečim što nije svijet. Sve živo raste u visinu kao da bi htjelo prerasti u nebo.

Ljubav i žudnja prema Bogu svojstvo je svih i svega, ali voljeti ovaj svijet i njegova bića Božjom ljubavlju to mogu samo sveci.

Tek nam je Jedno potrebno da bismo voljeli mnoge.

Svi žele sličiti Bogu, samo često na pogrešan način. Ljudi koji teže moći na pogrešan način žele sličiti Bogu, a oni koji teže darivati u ljubavi na ispravan.

Svi žele sličiti Bogu, čak i vragovi.

Kršćansko odricanje od stvorenih dobara da bismo zadobili Ljubav ne zahtijeva da preziremo ono čega se odričemo.

Naš nas ego često gnjavi, pa izlazimo iz sebe pokušavajući ući u Ljubav iz koje izviremo.

Prvo je razum, potom jedinstvo suprotnog i različitog, na kraju duhovni dodir osoba.

Vizija uvijek iznenađuje. Bog nam se javlja na individualan, neponovljiv i originalan način.

Ništa nam ne može do kraja ugasiti duhovnu žeđ osim Ljubavi koja nas stvara iz sekunde u sekundu.

Svijet je napravljen od patnje i radosti, u srcu svega je Raspeti.

Da bude mjera Božje ljubavi, čitav je svemir premalen.

Svakoga koji postoji Bog ljubi neizmjereno, zato taj i postoji.

Jer smo ljubljani postojimo, no ako ljubimo slični smo Bogu, dajemo postojanje.

Cvijet miriše i ptica leti Božjom ljubavlju.

Božja ljubav nas stvara, ali i obnavlja, preobražava i spašava. Isti je Duh Stvoritelja i Spasitelja.

Ako upoznam Ljubav iz koje proističem i sam počinjem bar malo ljubiti.

U svemu ima Božje ljubavi jer je sve stvoreno iz nje.

Volja za moć i moć ljubavi dvije su suprotne moći. Prva nastoji što više osvojiti, druga što više dati. Prva teži moći i nikad je nema dovoljno, druga ne teži moći, ali je toliko moćna da je stvorila svijet.

Sila teže nas prizemljuje, sila ljubavi daje nam krila.

Kad uronimo u more Boga, sami postajemo njegova kap.

Jesmo i nismo isto s Bogom.

Svaki je zarez u Bibliji značajan, no cijela je Biblija beznačajna u usporedbi s utjelovljenom Riječi i Ljubavi.

Svi smo mi Adam i svi smo Krist. Netko više, netko manje.

Nije nas zaslužnjilo tijelo, već nečista duša.

Bog se ogledao u svojim stvorenjima kao u zrcalu. Mi smo igra Boga, mi smo njegovo zrcalo.

Ja sam čest Tvoje velike pričesti, ti si čest moje male pričesti.

U svakoj stvari, biću i čovjeku nalazi se ista Riječ što prokrmani sve kroza sve, i sve govori o Bogu. Pa ipak je sama Riječ sebe izrekla samo u Kristu.

Mi smo nesavršen dijalog, u Bogu je savršen.

Kao što je Sunce skriveno iza oblaka, tako si ti Bože skriven iza zastora svijeta.

Svijet je šutljiv i rječit. Posvuda se razlijeva govor što izvire iz šutnje.

Svijet je bučan potok, a izvor mu je tiho jezero.

Bog je Jedno koje je mnoštvo, on je transcendentan i imanentan, on je nemir i spokoj, jedinstvo i sklad svih suprotnosti i razlika, Ljubav Osoba i apsolut.

O Bogu govorimo samo po analogiji. Božja Ljubav nešto je beskrajno više i drugačije od ljudske ljubavi, Božja svemogućnost od ljudske moći, njegova dobrota od naše dobrote, njegova ljepota od naše ljepote. Pa ipak mi govorimo o Bogu.

Darivati mogu samo ono čime sam darivan. Samo obdareni mogu darivati.

Unitarna i kršćanska mistika

Naravne su mistike unitarne. Naravan je Identitet svega. Ljudski um sam po sebi i ljudsko iskustvo dosižu do bitka i nedvojtva. Trojstvo (Ljubav) natprirodna je objava.

Naravna je mistika unitarna, umna, imanentna našem iskustvu premda teži transcendenciji. Nadnaravna je mistika međusobna, ljubavna i sva darovana mi-lošću transcendentnog Boga.

Obje su mistike imanentno–transcendentne, samo što prva na naravni način pokušava doseći transcendenciju, dok je drugoj imanenciji transcendencija darovana.

Identitet svega je naravan, sve se sažima u transcendentnom bitku. Neprirodno je, međutim, mnoštvo Osoba koje se međusobno toliko ljube da proizlaze jedna iz druge.

Kako da sjedinim sebe sa sobom? Kako da u dnu sebe otkrijem Sebe, Vlastitost, Boga iz kojega izvirem i kome se vraćam?

Svuci samoga sebe, skini personu, sve maske i uloge, što će preostati?

Koan moje prve psihoze glasi: Približavanje bitku i udaljšavanje od bitka isto je. Isto je biti i ne biti bitak. Isto je imati i nemati, počinjati i svršavati, gubiti i dobivati. Svejedno je. U bitku je sve isto. Jednu noć i čitav dan živio sam u blaženoj ravnodušnosti i punini znanja, uskladen s bitkom, duboko zadovoljan svime i jako sretan; činilo mi se da sam jedno s bitkom, ali sam se varao.

Naravnom težnjom svih bića težimo bitku kao svom najdubljem izvoru i temelju. U nama je Bog kao naša Vlastitost. Mi smo u izvorištu On. Ali objava čini paradoksalni obrat i (inače svjetsku) relaciju ljubavi smješta u sam bitak. Nas tka Trojstvo, izviremo iz njega, ali ipak nismo Trojstvo.

Čovjek koji je slika Boga slika je i Trojstva. Otac, majka i njihova djeca slika su Trojstva.

Nisam ja sam Bog, ovakav kakav jesam, već tek u punini Ljubavi, u Trojstvu. Ne ja sam, već tek mi zajedno možemo činiti jedinstvo s Bogom. Čisti ja može biti tek shizofrenik.

Trojstvo je transcendentna primarna ekstaza. Ekstazama se sjedinjujemo s Ljubavlju i Osobama koje su izvan nas.

Bitak, nedvojtvo, utruće, Tao vrste su primarne enstaze. Enstazom iskušavamo primarno nedvojtvo svega.

Oboje su istiniti, i ekstaza i enstaza, i nadnarav i narav. (Oboje sadrže i transcendenciju i imanenciju.) Enstazom na naravni način kušamo Boga.

Usamljij se do velike osame, gdje usamljenosti više nema.

Sve religije teže transcendenciji. Čak i prvobitne plemenske i mitske religije na svoj primitivan način. Premda je tek velike osnovne i objavljene religije dosežu.

U kršćanskoj mistici nije naše djelovanje uzrok, već je ono plod mistike; Bog čini da i mi činimo.

U unitarnoj mistici obvezne tehnike su put k Sebi, u kršćanskoj mistici tehnike su, ako ih ima, plod suživota s Njime.

U kršćanskoj mistici Bog je pedagog koji čovjeka vodi za ruku, pokazuje mu i otkriva svijet, preobražava ga i uči životu. U kršćanskoj je mistici sve puno Boga: i svijet, i čovjek, i život.

U kršćanskoj mistici svu inicijativu ima Bog. Čak i kad mistik svom dušom teži Bogu, on to čini Božjom milošću.

Iskustvo Boga iskustvo je Sveobuhvatnog, Bog je posvuda i nigdje. Pa ipak, kao što izabire Abrahama među mnogim ljudima, tako se i sam Bog utjelovljuje u povijesnoj osobi Isusu Kristu. Izdvaja se u kruh i vino pričesti, tu je istaknut i na spasonosan način.

Čak i u bezdnu jedinstva još uvijek postoje različite osobe koje se vole.

Sve je jedno, ali zahvaljujući ljubavi osoba koje nisu i jesu različite, proizlaze jedna iz druge.

Sve je stvoreno od Oca po Riječi u Duhu. U svemu je Trojstvo. Pogotovo u nama koji smo istaknuta slika Boga.

Svakom svemirskom biću u korijenu je Riječ po kojoj je stvorena, svako diše u Duhu.

Ljubav ujedinjuje u sebi sve.

U Bogu je sve–jedno, jesmo i nismo isto.

Bezдно Boga shvaćamo i živimo kao Trojstvo. Izvan Trojstva vreba pakao samoće.

Ukoliko se iskustveno poistovjetimo s Bogom kao Jednim, vreba na nas pakao samoće.

Nema ničega lakšeg od iskustva da jesmo Bog. Naravni um s izvorištem u Jednom i bitku tako nas uči: da je moje onostrano Ja sebe htjelo i stvorilo, da u mom vječnom rađanju nastaju sve stvari i bića, mnoštvo ja, pa i ovo moje ovostrano ja. Ali pošto ono nije Bog, odmah me spopada pakao samoće. Probaj iskusiti da si Trojstvo.

Lako možemo poput Učitelja Eckarta (1260–1327) iskusiti Sebe kao Boga Stvoritelja. Ali u Bogu postoji sve. Bitak nije lišenost svijeta već izvor svijeta. U bitku je razlika i istost, i sve suprotnosti supostoje u Jednom, kao i odvojenost, mnoštvo Osoba i Ljubav. U Bogu i dalje imamo Boga izvan sebe.

U Bogu, bitku, izvoru moga ja jesam Bog, dok izvirem iz Oca po Sinu u Duhu Svetom, kao što izvire nebrojeno mnoštvo osoba. Dok sam samo ja sam, nisam Bog. Ali tko može iskusiti da je Trojstvo? Nitko.

U izvoru, u Bogu, jesam i nisam Bog.

Između mene i Mene sve si Ti.

Ono najbožanskije u Bogu jest imati Boga izvan sebe. Čak i Bog nije lišen Boga. Nije lišen drugih Osoba koje ga ljube.

Bitak je Ljubav. Puki ja nije ljubav makar mogu narcisoidno raspoznati Sebe u svima. Tek s razlikom u bitku moguć je istinski bitak. Bitak jest i nije Jedno.

Ljude gledamo kroz ljubav, kroz ravnodušnost i kroz mržnju. Kroz mržnju vidimo iskrivljeno, kroz ravnodušnost plitko, kroz ljubav najdublje.

Čudan je Duh Sveti. Umjesto da samo ukine razliku između Oca i Sina, on dodaje sebe kao treću Osobu i tako započinje beskrajno umnažanje.

Božanske osobe jesu i nisu isto. One proizlaze jedna iz druge. I svi mi u Bogu jesmo i nismo isto. Trojstvo u sebi nosi neukidivu razliku mnoštva osoba koje proizlaze iz Oca po Sinu u Duhu.

Već u Boga nastaje bezdni ponor između osoba koje sve izvire iz Oca. Nijedan ga shizofrenik ne može premostiti. Trojstvo Osoba se međusobno ljubi i ljubavljiva rađa, shizofrenik koji je u isti mah dvoje i jedno samo je lud, premda je i on rječita slika Boga.

Sve je nalik Bogu, pa i shizofrenik. Bog je Trojstvo, Osobe koje proizlaze jedne iz drugih, rađajući se božanskom ljubavlju. Shizofrenik je nedostojnik previsoko uzdignut, postaje dvojstvo osoba, ali bez božanske snage Ljubavi.

Ne kaže Sin samo »Oče!«, već Ocu dodaje sebe i svoju rađajuću Ljubav, i tako nastavlja proces umnažanja Osoba. Svi nastajemo u rijeci Trojstva koja u vječnosti teče iz Osobe u Osobu.

Kršćanski je Bog kao Trojstvo u potpunosti transcendentan, međutim se kao Sin, Riječ ili osoba Isusa Krista utjelovio u povijesti i postao potpuno imanentan. Čitavo se Trojstvo tako okrenulo imanentnosti. Bog je potpuno transcendentan i potpuno imanentan, dakle apsolutan.

Sjedinjenje u ljubavi s Bogom znači ljubiti ljude i Boga bar malo Kristovom ljubavlju.

Ne smijemo željeti viđenja, duboka znanja, privatne objave, ekstatična stanja, levitacije i druge izvanredne moći, već samo pravu i neuku ljubav. Sve nabrojeno samo su beznačajne popratne pojave.

Tek kada smo u potpunosti dvoje, jedno smo. Tek je u bezdanu razlike, potpuno sjedinjenje. Tako sjedinjuje Ljubav.

Sve religije spajaju imanentnost i transcenciju. Osim judaizma i islama, pa čak i oni u tom strogom odvajanju nisu dosljedni, pa sufizam biva često osuđivan od pravovjerna islama.

Gotovo sve religije spajaju imanentnost i transcenciju. Samo dok u ostalih imanentnost biva transcendentnom, u kršćanstvu transcencija biva imanentnom. Sve se religije iz imanentnosti uzdižu transcendentnom Bogu, samo transcendentni Krist silazi iz Boga u imanentnost. Bog koji se utjelovio kao čovjek.

Hinduistički, budistički, taoistički te židovski mistici i sufiji usporedni su rukavci, atipične forme ili početne etape kršćanske mistike koja izvire i uvire u transcendentnu Ljubav. Unitarna su mistika i mistika čiste transcencije samo vidovi cjelovite ljubavne mistike.

Unitarne mistike hinduizma, budizma, zena i taoizma mogu postojati kao jedna od strana ljubavne mistike i nisu vezane samo uz indijsku ili kinesku kulturu, već izvire iz dubine ljudske duše.

Iz religije i njezine mistike izvire kultura: indijska, kineska, japanska, bliskoi-stočna, europska... Europska je kultura izvirala iz Ljubavi, zato je u priličnoj mjeri osvojila svijet, kratkotrajna tehnička nadmoć samo je pripomogla.

I liberalizam i marksizam nastali su iz kršćanstva. Ono što u njima trajno vrijedi kršćansko je.

Sloboda, jednakost i bratstvo kršćanska su načela iznova otkrivena izvan kršćanstva. Kako ih je Crkva s vremenom pogazila, stotinu puta brže ih je pogazila revolucija. (Koliko je trebalo od Krista do masovnih progona heretika, a koliko od svrgavanja kralja do pogubljenja samih revolucionara?) Krist je uvijek iznova gažen i razapet. Uvijek iznova uskrsne.

Sloboda, jednakost i bratstvo kršćanska su načela koja valja navoditi upravo tim redoslijedom. Prvo je uvjet idućeg. Bez slobode nema istinske jednakosti i bratstva. Bez prave slobode i jednakosti nema ni pravog bratstva. Bratstvo i jedinstvo bez slobode i jednakosti totalitarne su fraze. Ili fraze izopačene religije.

Osnovni princip kršćanstva je sloboda; slobodni pojedinac uvjet je svake ljubavi. A kršćanstvo ako nije ljubav, onda je čudovište.

Slobodni pojedinac kršćanstva slobodan je u svom temelju, kao onaj tko sebe izabire i određuje, tko je odgovoran i autonoman, jer samo takav može odgovoriti na zov Ljubavi. I samo takvog zaista želi Stvoritelj. Bez slobode savjesti nema ni ljubavi.

Kršćanstvo se širilo čitavim svijetom kao kršćanstvo, ali ono je još mnogo više izmijenilo svijet svojim potomkom agnostičkim liberalizmom, koji je na tlu drugih religija duboko pogodio sve njih. Izmjena svijeta drugim potomkom marksizmom već se pokazala kao strahotni abortus.

Islamski fundamentalisti gledaju na Zapadnu civilizaciju kao na kršćansku tvorinu, premda nama to ne izgleda tako, premda je glavni činitelj Zapada i osnovni protivnik islama, liberalizam, često borbeno protukršćanski, no i on je vanbračno dijete kršćanstva.

I agnostički je liberalizam u svom temelju nadahnut istim duhom ljubavi koji je naslijedio od kršćanstva, premda je u priličnoj mjeri odbacio Kristov put. I njega vuče nostalgija k istom Duhu.

Sve religije i sve ideologije ma koliko se razišle kao rakova djeca imaju jedno središte, žarište iz kojeg silnice izlaze u raznim smjerovima, a to je Isus Krist, Logos ovog svijeta, i vrata u Transcendentnog.

Prigovarali su kršćanstvu da sadrži elemente mnogih religija i ideologija, no to nije mana kršćanstva, to je njegova vrlina; kršćanstvo crpi iz srži svega i izvora svijeta, iz Ljubavi.

Kršćanstvo nije lišeno ni mistike, ni znanstvene kritičnosti, ni vjere, ni razuma. Istina je uvijek višestrana, složena, bogata i konkretna. Jednostranost je apstraktna i neistinita.

Sve što u svijetu vrijedi nastalo je po Kristu u Duhu.

Agnostičkim liberalizmom kršćanstvo je dvostruko dobilo, stvoreni su uvjeti za religijski i ideološki pluralizam, za takmičenje tko će biti bolji; sloboda pojedinca nikad nije bila veća; s druge je strane kršćanstvo opet postalo malo stado, vjerno Kristu i privlačno slobodnome pojedincu.

Nijedna društvena epoha nije bila osobito kršćanska, pa ni srednji vijek, koji su izjedale velike nekršćanske klasne razlike.

Bratstvo i jedinstvo sami po sebi nisu politička, već mistička načela. Izvan potpune slobode pojedinih mistika, u politici, ona su fašistička načela.

Dok eklekticizam površno spaja filozofska učenja i religije, vjernički humanizam spaja ono ljudski bitno i neizostavno. Čovjekove osnovne moći čine umjetnost, religija, filozofija i znanost. (Religiji treba pridodati mistiku, znanosti tehniku.) Lišimo li čovječanstvo samo jednog od tih metodološki bitno različitih putova tragično ga osakaćujemo, ubijamo kulturnu cjelinu kojom ono sebe stvara. Mnogi vole jednostrana rješenja i invalidne ljude.

Albert Einstein je otprilike rekao: »Znanost je bez religije gluha, religija je bez znanosti slijepa.« Toj konstataciji trebali bismo pridodati i kombinacije s umjetnošću i filozofijom. Sve su one bitno metodološki različite, a ipak se potajno pomažu.

Otuđenje čovjeka najviše se vidi u rasapu njegovih kulturnih moći, tragičnom sukobu metodološki različitog dobra i s drugim metodološki različitim dobrom. Ne smije čovjek pomiješati puteve, ali svi su putevi, ako služe čovjeku, dobri. I ne može jedan nadomjestiti drugi.

Čovjek je izvorno u jedinstvu s Bogom, sa sobom, s drugim čovjekom, sa sredstvima i proizvodima svoga rada. Kada se otuđuje, otuđuje se od svega nabrojenog.

Bog je u dubini nas samih i u dubini svakog čovjeka. Što smo bliži Bogu, bliži smo i sebi i drugom čovjeku.